

Politikai
röpiratok,

65.

65
484

AZ 1867-ki KIEGYZÉS

ÉS

BOCSKAY, ILLÉSHÁZY, BETHLEN, RÁKÓCZY

NÉPSZÖVETSÉGI
POLITIKÁJA.

2.

Kun Bélától.

PEST,

AIGNER ÉS RAUTMANN.

1869.

616781 0056 4971

AZ 1867-ki KIEGYEZÉS

BOCSKAY, ILTSHAZY, BETHTEN, RAKOCZY

NEPSZÖVETSEGI

DE BALLAGI GÉZA.

„MAGYARORSZÁG MULTJA ÉS JELENE“ című nagyobb politikai munkából szakítom ki alkalmilag e rövid füzetet.

A választások előestéjén minden párt tömegesen bocsátja szárnyra toborzó jelszavait.

Mérsékelt ellenzékünk ma sem szűnik meg keserü, de igaztalan szemrehányásokban fakadozni ki az egyezkedési mű alkotói ellen.

„Meghasonlottatok a nemzet egész multjával; feladtátok az ősi hagyományos politikát, az ország önállását, függetlenségét, mert personal uniónk daczára, — mely csupán fejedelemazonosságot ismer, a népekkel is szoros, benső szövetségre léptetek, s e szövetségben közösügyeket teremtettetek!“ — hangzanak a tragikus, de hál'istennek! — megczáfолható vádak a baloldal ajkáról.

„Quótás, osztrákadósságos, osztrák politikás közösügyi rendszerrel végkép agyondőftétek Magyarorszáг egész jövődjét! — Egy önbizalmatlan gyáva pillanatban beadtátok derekatokat: oportunitási szempontból kiegyeztetek a némettel! Elárultátok a hazát! — megfordulnak sirukban a Bocskayak, Bethlenek stb.“

Igy riadoznak szélsőink; kiknek legvereshjei még a habsburg uralommal se bírnak sehogy se megbarátkozni; s fanyaru szívvél, nehéz fejjel a dunai confoederatio eszméjének vörös tengerébe merengnek el; mely hinárból Mózesük segélyével is bajosan kapatnák partra a magyar államot.

Az érintett csengő vádak, kongó recriminációk segélyével törekszik az ellenzék minden árnyalata kisebbségre leküzdeni a mult országgyűlés majoritását.

De uraim ott a baloldalon! — Midőn önök saját politikájok igazolása s a Deákpárt nagy művének lerombolása végett multunkra, őseink példájára hivatkoznak a tömeg előtt: nem veszik észre, hogy a történelmet ismerő értelmiség körében a deákpárti politika malmára hajtának vizet?

Vagy nem akarják tudni, hogy Bocskay, Bethlen stb. nem-

zeti életünk s alkotmányunk legmagasztosb zászlótartói, — kiknek nevét — míg él magyar, áll Buda, — áldani fogjuk működésökért, hogy ezen államférfiak s akkori nemzetünk nem elégedtek meg a csupán fejedelem-azonosságon alapuló personal unióval, hanem minden erejük megfeszítésével tanácsban úgy, mint karddal kezükben oda törekedtek, hogy magukkal a lajthántuli népekkel közös érdekek, közös ügyek által összefűzőtt, benső, szoros népszövetségre léphessenek s abban élhessenek; és tették ezt éppen a magyar állam, a magyar alkotmány érdekében?

Ha önök ezt tudják: ne illessék hát oly illetlenül, igaztalanul választóik előtt, arczul csapván a megczáfolhatlan történelmi tényeket — a Deákpártot ama hamis váddal: hogy meghasonlott a nemzet multjával s feladta az ősi hagyományos politikát.

Hiszen e párt a legdicsőbb ősök nyomdokain haladt, midőn az 1867: XXII t. cikkben a magyar-osztrák népszövetséget megteremté!

Ha tanulmányozván, olvassák önök történelmünk elferdithetlen lapjain azt a gyönyörű mérsékletet, ildomos eszélyt, óvatosságot, — melyet egy Bocskay, Bethlen, egy Rákóczy György diadalmas fegyverrel kezében, s a habsburg uralom ellen zudult európai conflagratio közepette a dynastia iránt tanusított: ne merjék gyávasággal gyanusítani Deákot, ki csupán az eszély s tudomány fegyverével, a meggyőződés tiszta hangjával kebelében oly nagy eredményeket küzdött ki nemzete javára, melyeknek egy részét a józan ellenzék is átallná megtagadni; oly népszövetséget alkotott, melyet eldődeink diadalmas fegyvereikkel sem voltak képesek kivívni!

Vajha választóink, mielőtt az ellenzék alaptalan vádjainak hitelt adnak, — Clio viágító fáklyája mellett visszapillantának a Bocskayak, Bethlenek józan politikájára!

I.

Bocskay István, a magyar-osztrák szövetség embere.

Rudolf uralma rendkívüli tények, nagyszerű események keretéül szolgált.

Korszakot alkot Magyarország s a Lajthántúli népek közti államjogi viszony, saját közjogi életünk s Erdély történelmében.

Erdélyben Báthory Zsigmond alatt Bocskay István kitűnő egyénisége már 1581-ben élére áll a közügyeknek s egy három évtizedes korszakot tölt be nagymérvű működésével.

Alig volt a magyar államférfiak sorában egy is, ki Bocskaynál a török véduraság határozottabb ellensége s mint ilyen a habsburgi uralom ragaszkodóbb híve, az osztrák szövetség őszintébb barátja lett volna. Ő egyenesen Martinuzzi dicső nyomdokain indult meg, midőn Erdélyt a zultánok hálójából kibontani, s Rudolf királysága alatt a magyar koronával szorosb viszonyba fűzni törekszik. Ne feledjük azonban, hogy a jeles férfiuban ambitio sem hiányzott arra, hogy e viszony összekötő kapcsa: ha nem is fejedelme, legalább vajdája Erdélynek ő maga lenne.

Az erdélyi rendek a török szövetség fentartása mellett nyilatkoztak ugyan, — delátva, hogy Bocskayban ismét akadt egy vezérsillaguk, ki szegény tartományuk sorsát jó uton vezetni elég képességet tanusít: a tordai országgyűlésen már csupán ovatosságra inték a fejedelmet és tanácsosait, nehogy Rudolf melletti nyílt fellépéssel, míg ez képességét a török leküzdésére nem tanusítandja, — az ozman erőt könnyelműen magukra zudítsák!

Bocskay annyira beélte magát politikai czélzataiba, hogy

midőn az urak a nagyravágyó Báthory Boldizsár vezérlete alatt a török szövetség megújítása és Zsigmond megbuktatására szövetkeztenek, ő volt az, ki a nemesség, székelyek és szászokra támaszkodva véres terrorismussal javallta örökre elnémitani a török pártot, melynek feje Boldizsár s tekintélyesb tagjai lenyakaztatván, többek száműzése s jószágaik elkobzása után Bocskay országgyűlésileg is helyeselteti draszticus eljárását s a török pártiakat hazaárulóknak nyilváníttatja.

Ekként nyerte meg Erdély rendeit osztrák szövetségi politikájának.

A török párt elnémitásával minden akadályt elhárítván: Rudolf és Zsigmond közt létre hozta Bocskay a célzott szerződést, — mely szerint „a fejedelem Erdélyt magyar király felsőbbbsége alatt esküvel fogadott hűségben bírja. — Ha Zsigmond fiörökös nélkül hal el: Erdély visszazáll a magyar koronára, s mint a magyar birodalom kiegészítő része erdélyi születésű vajda által kormányoztatik. — A szerződő felek Moldva s Havasalföld betudásával közösen harezolnak a török ellen s kötnek békét.“

Bocskay politikája s erélyének nagyszerű eredményét lelkesedéssel üdvözölhette a nemzet; mert széttépett erőinek egymáshoz közeledése a török iga alól szabadulás s jobb jövő reményét költé fel minden hazafikebelben.

Midőn Báthory Zsigmondban a cinicus gondolat feltámadt: fejedelemségéről lemondva bibornoki főveg alá bujni s Erdélyt Rudolfra szállítani: Bocskay is hatalmasan fejleszté az eszmét urában, mert ez esetben politikai célján kívül, mely Erdélynek az anyaországgal minél bensőbb egyesítése volt, — egyéni áhitozását a vajdaság után szinte kielégíteni remélte.

S bár kedvező időpontig örömet halasztatta volna Zsigmonddal lemondását, nehogy Erdély felmerülhető bonyodalmak folytán újra török kézre kerüljön: — de midőn a fejedelem makacs szeszélyében késedelemről hallani sem akarna, Bocskay maga ment fel vele Prágába, hol Zsigmond lemondása, Erdély végleges átadása, Rudolf uralma alá, határozatba ment.

A király biztosai a gyulafehérvári országgyűlés előtt megjelennek annak végrehajtására.

Bocskay nem átalja újra bakóval hárítani el műve akadályait. — S Józsi Miklóst, ki önző vágyaktól ösztökélve Erdélyt török kézre akarta játszani, országgyűlésileg hazárárulónak nyilvánítatván, lenyakasztatja, s a rendek nevében Rudolfnak és örökösének hűséget fogad.

Kell-e ezeknél fényesebb bizonyosság Bocskay István politikája felől, melynek gyúpon tja a magyar-osztrák szövetség?

Politikai küldetését Erdélyre nézve immár befejezettnek tekintheté.; de a vajdai szék után sovárgó egyéni vágya vere séget szenvedett.

Mert a prágai udvar Maximilián főherczegnek szánta Erdély kormányát, sőt elég botoral még a nagyváradi kapitányságtól is megfosztá Bocskayt; részint hogy valahára elválaszthatlanul csatolja magához a tartományt, részint Bocskay hatalmas egyéniségétől félve, ki a fejedelemséget, ha kedve jönne hozzá, új életre ébreszthetné.

Ennél szarvasabb hibát nem követhetett volna el a kormány! kiméletlenül mellőzni az átmeneti nehézségeket s érdekeket, melyek a fejedelemséggel bíró Erdélynek visszakezlelésénél természetsszerűleg felmerültek, de a vajdaság meghagyásával kiegyenlíthetők lettek volna; eszélytelenül oldalba rugni azon férfit, ki a visszakezlelésnél főfőtenyezőként szerepelt; nem csuda, ha az óhajtottal épen ellenkező eredményt szült.

Bocskayt s az erdélyi rendeket annyira kihozta sodruk ből a kormány faltörő eljárása, hogy boszujok hevében ildomot, óvatos mérsékletet mellőzve Báthory Zsigmondot újra visszahelyezik a fejedelemségbe.

A boszú, különösen az egyéni aspiratiók boszúja soha nem jó politikus; többnyire nagy bakokat lövünk vele. — Azért legszigorubb megrovást érdemel Bocskay is, hogy ő, ki már annyi higgadt eszélyt tanusit vala eddigelé, — most egy szenvedélyes pillanat alatt szíve lobbanásának politikai meggyőződését, egész rendszerét feláldozta; s mit egy küzdelmes évtized folytán fáradhatlan erélye, ügybuzgalmának kivívnia sikerült, egyszerre romba dönti.

Politikai tévedése nem is maradt boszú atlan; bármily bámulatos lelki erővel iparkodék rögtön jóvá tenni azt.

S e végett mihamar újból azon kezd működni, hogy Zsigmondot ismételt lemondásra bírja, Erdélyt rövid intermezzo után újra a magyar-osztrák szövetség kapcsába vonja be.

Bocskay másodszor is Prágába megy. Az előbbi szerződést Rudolffal föleleveníti, sőt saját egyéniségét dicséretesen háttérbe tolva, most már abba is beleegyezik, hogy Erdély ne ő mint vajda, hanem egy főherczeg kormányja alatt uraltassék.

De mind hiába! késő volt bánata. Mert míg Prágában időznék: otthon Zsigmond lemondott ugyan fejedelemségéről, de nyomorult szeszélyében rokonát Báthory Endre bibornokot utódjául választatja a megyesi országgyűlés által.

S az új fejedelem Bocskayt, mint Báthory Boldizsár lefejeztetésének főszközét, — főleg mint a fejedelemség politikai ellenét Erdélyből száműzette, jószágaitól megfosztotta.

Igy bukott meg hősünk Erdélyben nem csupán saját hibája, de az erdélyi rendek csapodár politikája miatt is, — mely egyik perczben magyar király, — másokban már önfejedelemség, vagy török véduraság alatt kipkedett-kapkodott üdve felé.

A száműzött államférti hazája további sorsára némi üdvös befolyást gyakorlandó, nem lát vala más módot, mintha a prágai udvarban Rudolf tanácsosaként fonja a közügyek szálait. Ez által kormányra törekvő saját énjének is tápot nyujta.

De a prágai kormány rudján nem volt képes megakadályozni, hogy szegény erdélyiek csapongó politikájuk áldozatául ne essenek, hogy a jellemtelen, ravasz Mihály oláh vajda, az embertelen dühöncz Basta s hozzá még a boszuálló török nyomorult zsákmányul szét ne marczangolják a szerencsétlen tartományt.

Igaz ugyan, hogy vész és vihar kitombolása után sikerült Bastának a jogaiból, véréből, vagyonából kifosztott Erdélyt Rudolf uralma alá visszahajtani; s a megalázott rendek örömet fogadnák immár sebeik hegesztésére Maximilian

főherczeg kormányát: de a kedélykórságban sinlődő Rudolf családja minden tagja iránt sötét gyanakodással eltelve, melőzi Maximiliánt s az udvar az iszonyu Basta elnöklete alatt egy német deczemviratusra ruházza Erdély kormányát.

Bocskay fájdalmasan felkiálthatott: „nem így akartam én ezt, óh nem így!”

Kevéssel ezután Bocskay Magyarországon kitűzte a felkelés zászlaját.

Mely fontos okai lehettek e férfinak, ki évekig főtanacsosa volt Rudolfnak erdélyi ügyeiben s oly csüggedetlen erélylyel harczolt a habsburg uralom mellett, mely okai lehettek neki fölkelni ura királya ellen?

II.

A bécsi kormány irányunkban követett abszolutismusának indokai, melyek azonban 1867-ben elenyésztek.

I. Ferdinand óta alig volt pontja alkotmányunknak, mely alá nem ásatott. alig szakasza törvényeinknek, mely meg nem sértetett, s nem volt egyetlen egy országgyűlés, melyben fájó gravamenekben ne jajdultak volna fel rendeink állami jogaik, szabadságaik lenyűgözése felett.

A nemzet e kórállapotot eleinte tűrte. Ferdinand alatt tartott első országgyűléseink zivataros háborúknak, közbéke-bomlásnak rótták fel, hogy a kormány sokszor nem alkotmányszerűleg működött; irányában azért engedékeny elnézéssel viseltettek; csupán abbeli akaratuknak adtak több törvényczikkben kifejezést, hogy törvénysérelmeik béke helyreállításával azonnal orvosoltassanak.

Hej! de sérelmeink idők multával még jobban bokrosultak; mert gyökerök nem a háborus körülményekben, hanem mélyebben, a német kormány törvénytelen befolyásában, ez ismét mélyebben, kiirthatlanul azon viszonyban leledzett, melyben Magyarország a német birodalommal állott.

E nézetet 1867-ik évig lefolyt összes történelmünk igazolja.

A császárok, egyszersmind királyai Magyarországnak, politikájok s gondjaik fősúlyát hatalmuk sokkal nagyobb felére, a császári koronára fektették, annyival inkább; mert magok is egy nagy német dynastia tagjai lévén. nemzetiségi kapcsokkal is füződvék a német elemhez.

A császár nem engedte a királynak, hogy fejedelmi lakát Magyarországra is áttegye. vagy legalább huzamosb ideig körünkben tartózkodjék.

Azért nem, legfőlebb félreismerhette a dynastia magyar fajunk jellemét, szokásait, erkölceit, — félre társadalmunkat, — magát alkotmányunk lényegét, melynek alapján kellett volna épen uralkodnia.

S hol mindezt közvetlenül színről-szinre nem tanulmányozzák, — alaposan nem ismerik az uralkodók: ott jó, a nemzet geniusának megfelelő kormányról szó sem lehet, miként képzelhetlen családi béke s üdvös nevelés ott, hol az apa hitvese s gyermekei jellemét, hajlamát tüzetesen nem ismeri.

A császárok német politikát üzván, természetes, hogy bécsi udvarukban ezen politika zászlótartói némettanácsosokkal környezték magukat.

Ránk nézve azonban vajmi természetellenes, hogy a magyar királyt viszont nem magyar tanácsosok öveztek min országos belügyeinkben, s még természetellenesb, hogy német miniszterek a magyar kormányra is döntő befolyást igényeltek, szerintök igen ésszerűen és józanul azon ökológiai elv-nél fogva: az erősebb hivatott uralkodni a gyengén: hadl nyelje be a tenger a folyót!

S erre nem csak azon védelmi segély fejében érezték magukat német szövetségeseink feljogosítva, melyet a török harczok folyamában nyujtának vala nekünk, hanem főleg a német nemzetiség szellemi, anyagi tulsúlyánál fogva.

Elfogltságukban emberiségi missiót véltek végezni, — ha fejlettebb civilizatiójuk segélyével a magyar nemzetet magukba olvaszthatják.

Első pillanatra igazán finom csáb, nemes inger támadásra, egy Ázsiából átszármazott szittyá társadalom ellen!

De valódi mesztelenségében nem egyéb e törekvés merő Pangermanismusnál.

Pangermanismus! ép oly nyomorék köreszme, oly iszonyú tévedés, mint a Panslavismus.

Egyik sem vette figyelembe a magyar faj szívós életképességét, kitűnő politikai érzékét, eszélyét, melyek a német-ség magasb műveltségének hódító erejét ellensúlyozni bírták, s melyeken századok beolvasztási műtétei időről-időre összehőtörni kényszerültek; egyik sem ismerte fel közép-Európa organismusát s ennek fejlődési alapját, mely épen a különböző népfajok békés egyensúlyában fekszik.

Hol állana ma Magyarország, hol maga Ausztria szellemi, anyagi virágzásban, ha nemzetiségi küzdelmek örökös lázban nem tartották, békés fejlődésében nem akadályozták volna a dunai népeket?!

A bécsi államférfiak tehát nemzetiségi talajon veték meg lábukat, midőn törvénytelen befolyásukkal a magyar kormányra alkotmányunknak hadat izentek.

S tévedéseik szomorujátékát szakadatlanul ismételték, — az absolutismus háboruját az alkotmányosság ellen legfőlebb rövid fegyverszünettel, de állandó békével soha fel nem cserélték: míg politikájuk alapja a német nemzetiség tulsulya ki nem esett lábuk alól; s a német birodalomból kiválásuk óta (1866) magukat ennek képviselőiül többé nem tekintetik.

E helyütt nem kétkedem azon meggyőződésemet nyilvánítani: ha a bécsi kormány 1866-ban elveszett németbirodalmi befolyását netán visszanyerhetné: alkotmányunkat, nemzetiségünket a multban sujtolt veszélyek jövőre is fenyegetnék.

Alkotmányserelmeinknek másik oka szinte szövetségi viszonyunkból kifolyólag az örökös tartományok kis mérvű alkotmányosságában, majd I. Leopold alatt ennek is végele nyésztében feküdt. Oda át a rendek némi pénz s adó megaján-

lási jogán kívül az összes törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom korlátlanul az örökös fejedelemben pontosult össze.

S kik Lajthán túl kényelmes absolutismus barátaiként, mint autokraták szerepeltek: Lajthán innen nem birtak, de nem is óhajtottak hiveivé válni a teljes constitutionalismusnak. Ott kényuri teljhatalom, itt korlátolt királyi jogok mellett nemzeti önkormányzat nem fért sehogy össze szemök előtt.

S mivel a hatalomnak nem természete, hogy önmagának rakjon gátakat; a lajthántúli népek pedig nemhogy újabb jogok szerzésével bővítették, szilárdíthatták volna alkotmányukat, de meglévő kis védveit se voltak képesek megőrizni: ez a hatalomnak ellenállhatlan ingerül szolgált vala Magyarországon is lerombolni az alkotmányos korlátokat s absolut rendszerét itt is felépíteni.

Biztos mentelme tőrekvéssel szemben csupán saját rendkívüli nemzeti erőnkben találhattunk volna. De három felé darabolt, végelgyengülésben sinlődő nemzetünk, illetőleg ennek egy harmada, melyet a Habsburgok uraltak, folytonos küzdelemben a törökkel, hogyan birhatott volna kellő ellentállási erőt kifejteni a kormány támadásainak visszahárítására is?

Hogyan tarthatta volna fel egy szegény nemzettöredék az egész ország alkotmányát szűzen, sértetlen, mikor ezen védelmi munka az egységes nemzet minden tehetségét is fölötte igénybe veendette s ez esetben is csupán megtörhetlen összetartás, temérdek fáradalom s erőfeszítéssel sikerülendett viszsztatartani állami függetlenségüktől az absolutisticus német befolyás árjait?

Nemcsak a török uralom megtörése, hanem alkotmányosságunk szempontjából is kérlelhetlenül pálczat kell törnünk tehát azon politika felett, mely az ország egyesítésére minden áron nem, sőt botorul Erdély különállása után törekedett.

És „post tot discrimina rerum“ gyöngeségünket szemben a kormány alkotmányellenes czélzataival, nagyban növelték a vallás-harczok, a keserű villongások is, melyek a protestantismus s catholicismus közt napirenden voltak.

Kemény ék volt e viszály, mely a hazafiak egyetértését ketté hasítván, a pártoskodás hasadéka közt kényelmesen megfészkelhette magát kormányunk absolutismusa.

Ime! e viszonyok voltak egész napjainkig örökös kutforrásai alkotmányküdelmeinknek. Miután azonban 1866 óta ezen indokok megsemmisültek: alapos azon állam férfiak nézete, kik az absolutismus visszatérhetését immár nagyon valószínűtlennek tartják.

III.

Bocskay a nemzettel együtt felkelésében is opportunus, mérsékelt politikát követ szemben a dynastiával, s a magyar-osztrák szövetséget fen akarja tartani.

Tudjuk, hogy a 17-ik század folyamában a protestantismus küzdelmei a catholicismus ellen harcziak lőnek egyszersmind az alkotmányosságnak az absolutismus ellen.

A protestant lelkiismereti szabadságon mind sürűbben ejtett sérelmek égető sebeivé lőnek minden alkotmányhű kebelnek; az alkotmány gyökereire irányzott gyakori csapásokon feljajdult minden szabadelvű protestans.

Háromnegyed század panasza újabb sérelmekkel új tápot nyerve, viharosabban tört ki, mint valaha a kormány s catholicismus ellen.

A hazafiak tovább hallgatás- s türésben alkotmányuk s vallásuk végveszélyeztetését látták.

E gondolat villámként forradalmi lázba hozta az egész nemzetet.

Nemcsak az aranybulla 31-ik cikkében élő jog engedte meg, mint inkább az önfentartási ösztön, a végszükség parancsolta, hogy legszentebb jogaik védelmére utolsó fegyverükhöz, a felkeléshez nyuljanak hazánkfiai.

Keserű, de elkerülhetlen orvosság volt!

Bocskay felvont szemekkel, éber figyelemmel kíséri vala Prágából a zajongó eseményeket.

Az udvarnak Erdélyben Básta ellen keresztül vitt, alkotmányellenes rendszerét már előbb vérig meggyülölé az ő alkotmányos érzülete. S mivel azt Prágában akadályozni képtelen vala, Bethlen Gáborral lépett érintkezésbe, annak megbuktatására.

Reménye is elpárolgott immár Erdély vajdai székébe valaha a bécsi udvar segélye vagy akaratával juthatni fel.

E körülmények, kapcsolatban a magyarországi eseményekkel, nem engedék tovább kétkedni Bocskayt azon, hogy Rudolftól saját egyénisége és hazájára nézve mi jót sem várhat; meggyőzték a felkelés halaszthatlanságáról.

Allamférfiúi eszélye erre kiválólag alkalmatosnak ítélte a pillanatot, midőn általános forrongáson kívül, magában a dynasziában is meghasonlás kapott lábra. Mátyás főherceg hatalmas ellenzéket alkot az uralomra mindinkább képtelenné váló Rudolf megbuktatására, kinek fejéről saját fejére óhajtván áttetetni Magyarország koronáját, az elégtelen rendeket magához édesgetni, sőt azokkal szövetkezni törekszik.

Bocskay megragadta a kedvező alkalmat. Élére áll a felkelésnek, hogy a nemzeti közczél mellett saját egyéni célját, Erdély urává lenni sikeresitse.

És az ország igen nagy többsége, úgy szólván az egész nemzet támogatja őt bátor politikájában.

Csupán a catholicus főclerus, néhány világi ur maradnak pártján, minden áron hűségében, a kormánynak.

Tagadhatlanul bátor és mégis tanulságra, követésre méltólag mérsékelt, eszélyes, a bámulatig óvatos volt Bocskays vele a felkelő rendek politikája minden mozzanatában: úgy kitűzött céljában, mint a követelések- és kiegyezkedésben.

A felkelés bevallott célja: „a nemzet szabadságai az igaz keresztyén hitvallás oltalma, biztosítása” volt.

Ezt nyilvánítá Bocskay ünnepélyesen az európai külállamokhoz intézett nyiltleveleiben; különösen a vallásszabad-

ság nevében szólítja fel csatlakozásra a morva és szilézi rendeket.

Csupán e cél kiküzdése végett szövetkezett a törökökkel, kit egyébiránt silány eszközül tekint, használ vala fel céljára.

Se Bocskay, se nemzetünk nem csapongott át azon eszélytelen végletre, hogy a habsburg dynastiát megbuktatni s Magyarországot az osztrák szövetségből kibontanítórekednének.

E dynastia uralmának se szövetségnek nélkülözhetlen voltát, szükségszerűségét, valamint azt, hogy a szövetségi viszony minden akkori árnyoldalai daczára több előnyt, több biztosítékot nyújt nemzetiségünknek, mint az iszonyu nehézségekkel járó szakadási kísérlet s ennek beláthatlan, végzetmes következményei, — egyetlen egy józan hazafi sem vonakodott belátni. — Pedig mily tömördek gyűanyag volt összehalmozva e tüzös politikai eszme felröpitésére!

De őseink higgadt eszüket nem hagyták szívök kesergő érzelmeitől elragadtatni.

Állami s vallásszabadságuk — jogaik biztosítékát nem Ausztriától elszakadásban; sőt a lajthántúli népekkel az eddiginél szorosabb, bensőbb szövetkezésben keresték.

Egy becsületes hazafinak se jutott eszébe a török szövetséget más, — mint pillanatnyi véd- és daczszövetségnek tekinteni s netán állandósítani.

Bocskay a 16-ik század végén kitüntetett politikai hitvallásához a 17-ik század elején sem lőn következetlen.

Oly elkerülhetlennek ösmerte nemzetére nézve most is a habsburg uralmat, — hogy midőn kezében diadalmas fegyverrel, a török segélyről biztosítva, Amhád zultán őt Magyarország királyának nyilvánítaná s fejére koronát tévén a rendeket új királyuk irányában hűsége és arra intené: ne engedjék magukat ismét rászedetni a németek ígéretei által: Bocskay levette fejéről a koronát s határozottan kinyilvánítá: el-

fogadom ajándécul, de nem a királyság jeléül; mert Magyarország van még élő koronás feje. —

A korona elfogadása által nem akarok a nemzet szabadságain, a rendek jogain csorbát ütni; mert épen ezek védelmére nyultam fegyverhez.“

E szavak pillanatig se hagynak kétkedni a felkelő rendek meggyőződése felől, — mely méltányos egyezkedésre, a nemzet politikai s vallási szabadságát biztosító békére hajlandó vala.

Midőn a kormány részéről Mátyás főherczeg engesztelőkeny jobbját nyújtá a nemzetnek, Bocskay habozás nélkül fogadta el azt. Mig a rendek részéről legjellemesb, legkitünőbb hazánkfiai, egy Illésházi István, egy Thurzó György kész örömmel vállalják magukra a közvetítő szerepet s csüggedetlen buzgalommal járnak el benne.

A korponai gyűléstől a bécsi békéig lenyuló alkudozásokat mély átgondoltság, államférfiúi mérséklet jellemzik.

Az alkudozásba bocsátkozás, az egyezkedés fogalma előre kizárt minden hajlíthatlan merevséget, mely csupán jogi szempotokra támaszkodik; mindkét fél tudta, hogy előre megalapított programjából engednie kell, ha nem akarja lehetlenniteni a békés kiegyenlítést.

Egyezkedtek tehát a szó teljes értelmében: összeütköző érdekeik a nemzet állami s vallási jogai és királyi hatalomnak méltányos összehétkítése végett.

A bécsi béke több és pedig lényeges pontját állami jogainak megfelelőbben, a népszabadságnak kedvezőbben szeretete volna megalkotni a nemzet; — más részről politikai és vallásszabadságunknak számos követelménye, — biztosítéka volt még, melyeket Bocskay s a rendek óhajtvá-óhajtottak volna a békepontok közé iktatni; szóval a bécsi béke nagy vívmányai daczára nem foglalta magában az ország minden jogos, törvényes kívánalmait.

És még se vonakodtak a felkelők elfogadni a kiegyezkedést; nem vonakodtak követelményeik egy részének kivivását későbbi országgyűlésnek hagyni feladatúl.

Mert részletekért vétkellék kockáztatni az egészséget, bizonytalan mindenért a bizonyos kielégítőt.

Inkább, százszor inkább magukévá tettek öseink egy becsületes, bár a nemzeti aspirációkat színig nem teljesítő egyezkedést: mintsem harcz háboru tovább zajlása, a szerencsekerék forgandóságára biznák az általok képviselt nemzet jövőjét, alkotmányuk sorsát, melyet biztosítani s nem kockáztatni voltak hivatva.

Hogy mindent ki nem vívtak: ezért jó lélekkel felelősséget mertek vállalni az ország s késő ivadék előtt; de a mindent kockáztatásért senki a rendek közül, maga Bocskay a fejedelem se terhelhette lelkiismeretét iszonyu felelősséggel. Politikájának vezércsillaga becsületes megfontolás s nem hebehurgya rajongás vala.

Alkudozás közben igen nevezetes mozzanat merült fel.

A habsburg dynastia ugyanis 1606-ik évi april 25-én kelt családi nyilatkozatában, a császár ő felségét (Rudolfot) gyakorta veszedelmesen nyilvánuló bárgyuságánál fogva államainak kormányzására továbbá képesnek nem tartván, magának és házának főnökül és támaszul Mátyás főherczeget választotta. Mátyást, ki mint említők, magyar korona után áhítozott s az alkudozás szálait rendkívüli gondnal kezelte, Rudolf már előbb Magyarország teljhatalmu kormányzójává nevezte ki.

E tény a dynastia családi érdekeinek megfelelt ugyan, de törvényeinkkel, melyek csak nemzet által, csupán a király kiskorúsága esetére választott kormányzót ismertek, szembe-
szökőleg ellenkezett.

A főherczeg kineveztetésében, melyet ujabbról seregelmül, még pedig a békülés alatt elkövetett s így kétszerte fájóbb alkotmány-seregelmül rohadtak fel, rövidlátó ellenzéki dacz, pártoskodási viszketeg mily kövér ürügyöt talált volna, félbeszakítani alkudozást, egyezkedést s fegyverrel torolni vissza a hatalom támadását! Bocskayék nem hogy ily czéltalan szakításra vetemednének, sőt Mátyás teljhatalmu kormányzóságát elfogadván, a bécsi béke 3-ik ágazatában szentesítették is.

S tették ezt az állam közjávára tisztán opportunitási szempontból; mert hiszen az élő törvény világosan ellenök harczolt.

De ha a fenálló törvénnyel nem bírták megmenteni hazájukat s jóra vezetni ügyét, szent kötelességök volt megmenteniök a törvény módosításával.

És mi hajoljunk meg tisztelettel a nemzet böles akarata's politikai eszélye előtt! Mert ha akkor a felkelő rendek Mátyás főherczeg kormányzóságát visszavetik, s ez által Mátyást, a kormány részéről legerősb rugóját a békülésnek, teljhatalmu egyezkedéstől elzárják: a bécsi béke Rudolf s az ellenreformatió fanatikus daczán bizonynyal megtörendett. Mit a béke szentesítése után pár nappal annak első pontja és szabadelvű értelmezése ellen irányzott óvásokból alaposan következtethetünk.

Nem mellőzhetem, mert kiváló figyelemre tartom méltónak azon mozzanatot, hogy a felkelő rendek, bár őket aranybullánk 31-ik czikke fegyveres ellenállásra egyenesen felhatalmazta, bár írott törvény adott kezükbe fegyvert megsértett szabadságaik védelmére: mégis nem hogy vonakodnának elfogadni a királyi amnestiát, sőt önmaguk „követelték azt jogosan“ a törvény alapján.

Egy Bocskay büszkesége, fejedelmi nagyraugya se hánykolódott annyira, hogy megvetné a királyi kegyelmet, mire különben törvényszerű tette sem szorult; nem tulzott annyira, hogy épen békülés közben alacsonyítá le a király felségjogait.

Igy lengte át őseink politikáját mérséklet s ovatosság szelleme.

Pedig fegyverrel kezükben hatalmas állást foglaltak ám a dynastia irányában; követelő hangukat harczy tárogatóval is erősíthették.

De nem feledték ám, hogy államügyekben a fegyverek physikai s az államférfiak morális bátorsága csupán tapintatos eszélylyel párosulva vezethet jóra biz-

tosan. Ez legyen a delejtű, mely utat, irányt jelöl a bátorságnak, nehogy elbizakodva, vakon oly régiókba csapongjon, hol ábrándot vadászhat eleget, de a nemzeti közczélt soha el nem érheti.

Bár Bocskay s a felkelt rendek eljárása 's vivmányaira örökké büszkén, dicsőséggel tekint vissza nemzetünk; bár a bécsi békét történelmünk legfényesb lapjai közzé sorozzuk: mégis akadt tulzó, szélsőségekre vetemedő politikus, akadt nem egy, ki nyomorult higvelejűséggel aljas pártduhében nem tartja vala bűnnek ráfogni az egyezkedés megalkotóira, — színe — lángjára a hazafiaknak, hogy bécsi pressió alatt nyögnek, meg vannak vesztegetve, eladták lelküket.

Hagyján! minden társadalomnak vannak salakjai, miket mint tó a piszkos ingoványokat rendszerint széleire szokott kivetni.

Aljas méltatlankodás, és rágalomtól a derék Illés-házy István se menekülhetett, kinek legnemesb, de leghálátlanabb szerep: a közvetítő szerepe jutott.

Se nagy férflu így kénytelen tisztálni lelkét az alapatlan vádak alól Bocskayhoz írott leveleiben: „engem a nagy háborgatás teljességgel elfogyatott. Ha fölségedhez megyek, mint egy ellenséget úgy traktálnak. Pedig a törököknek, mint pogányoknak fölöttebb ne higyjünk arra is kell nézni, hogy méltán a keresztyénség ne kiálthasson Fölségedre (Bocskayra) se a magyar nemzetre; azt is meggondolhatjuk, micsoda hadunk, crönk és értékünk vagyon. Ha immár én mindezekre és effélékre több ratiókra is nézvén, az békesség utához szólottam: nem láthatom, hogy azért méltán suspectusnak kellene itéltetnem“

IV.

Miként értelmezik őseink a personal uniót? — A fejedelem azonossága mellett szorosb, bensőbb népszövetségre törekeshnek.

Nemzetünk éles politikai érzéke már a 17-ik század elején felismerte azon nagy horderejű eszme igazságát (melynek

azonban annyi idő óta csak napjainkban adhatott életet,) hogy alkotmányunk egyik főbiztosítékát a bécsi kényuralmi törekvések ellen a lajthántulínépekkel szoros benső szövetségben kell keresnünk.

Hamis szánandó tévedésben sinlik, ki ezen politikai elvet 1865-ki találmánynak koholja. Mert egyenesen az vezette már Bocskayékat is, midőn a bécsi békekötést s ebben alkotmányunk-, s vallásszabadságunkat minden áron az örökös tartományok rendjeivel sürgették biztosítani.

Mintán ebbeli követelésük a békepontok közt helyet foglalt: Magyarország, Austria, Stiria, Csehország, Morva, Szilézia és Lausitz rendjeinek megbízott követei Bécsben 1606. évi szeptember 23-án nevezett országok és tartományok egymásközti szövetségét s a bécsi béke megtartását kölcsönösen biztosító okmányait egymás közt kicserélték.

Ezen szerződés tagadhatlanul a népeknek benső szövetsége szoros lekötelezettsége egymás iránt. Sokkal bensőbb, mintsem ilyet két egymástól teljesen külön álló birodalom népei egymással köthetnének, — sokkal szorosabb viszony, mintsem a personal unió hibás theoriájából, az ugynevezett abszolút függetlenségből is folyhatna; mert hiszen a fejedelem azonossága egyik államot csak nem kötheti le annyira, hogy a másiknak tisztán belügyeit, alkotmányát s vallásszabadságát biztosítsa, tehát kötelezze magát annak, valahányszor belügyei fenyegetvék, védelmére kelni.

Valóban a bécsi népszövetség nem folyt a personal unió szűz elméletéből, de igenis folyt a mi personal uniónkból, a mi viszonyainkból.

S nem hiszem, hogy valaki józanul rá merné fogni, hogy e szövetség minden benső, szoros kapcsolata daczára, akár Magyarország, akár Austria, Csehország stb. függetlenségét sértette volna.

Bocskay halála után Illésházy István s Thurzó György hiába tüzték volt szét darabolt, meggyöngyölt nemzetök elébe ama nagy czélt: Magyarországnak, — alárendelt helyzetéből azt

kiragadva, — középeurópa államrendszerében s a dynastia tanácsában megfelelő sulyt biztosítani.

Méltó czél, nemes hivatás leendett az egységes magyar nemzethez; de a Habsburgok-uralta Dunántúl s felső Magyarország erejét nagyban felülhaladta.

Nevezett államférfiak másik czélja az alkotmány és vallásszabadság, szóval a kivivott bécsi béke megőrzése volt szemben az ellenreformatio, s az udvari absolutismussal. S mivel őseink már ekkor belátták volt, hogy vallásszabadság s ezzel karöltve járó alkotmányosságot Lajthán innen maradandólag csak úgy élvezhetnek, ha Lajthán túl hasonló rendszer ver gyökeret: a lajtántúli rendekkel kötött népszövetség szilárdításán s állandosításán kezdenek működni.

Említett két czél kivivhatásának reménye birta reá Magyarország rendeit arra is, hogy Mátyás főherczeggel Rudolf király megbuktatására szövetkezzenek. Mert Mátyásban mint a prágai udvar határozott ellenében ők egyszersmind az absolutismus és ellenreformáció ellenét, — azon főherczegben, ki fennjen páthossal hirdeté, hogy ő mint vér és lélek szerint magyar kész a hazáért, ha kell, véréit is feláldozni; — Magyarország őszinte barátját, szabadelvű törekvéseiknek támaszát vélték birni.

A főherczeg uralmi vágyait kivivandó valóban szabadelvű szerepet kezdett játszani. Nem hogy ellenzené sőt maga sürgette, önmaga vitte le az austriai rendeket Pozsonyba, hogy Magyarország s a lajthántúli népek közt örök felbonthatlan frigy köttessék a legszentebb közös érdekek: alkotmány s vallásszabadság közös ügyének biztosítására.

A pozsonyi népszövetség korszakot alkot a birodalom történetében; mely bár a szövetkezett népek szándoka daczára maradandóvá nem fejlődhetett: egy pár évtizedes életének rendkívüli eredményei is tanúságul szolgálhattak a magyar s lajthántúli nemzeteknek, hogy legfontosb életérdekeiket a dynastia azonossága s a bécsi kormány absolutismusából credő veszélyek ellen korántsem merev középkori particularismus, nem a függetlenség hibás theoriájából folyt zárkozottság, ha-

nem főleg közös érdekeken alapuló népszövetség biztosíthatja.

S napjaink azon politikusai ellenében, kik Magyarországs Austria közt a dynastia azonosságán kívül semmiféle közös kapcsolatot nem akarnak ismerni; kik népszövetségtől iszonyodva, meggondolatlanul vitatják, hogy nemzetünk csupán a habsburg dynastiával, illetőleg fejedelmekkel szövetkezett, de a népekkel soha, mert evvel független önállását semmisítendette meg: bátrans büszkén hivatkozhatunk a 17-ik század legdicsebb államférfiaira, Bocskay, — Illésházy s Bethlen Gáborra; hivatkozhatunk az akkori valóban szabadelvű, alkotmányos érzelmű magyar rendekre, az egész nemzetre, kik minden áron magokkal a lajthántúli népekkel törekedtek népszövetségre lépni. S hogy megkötött szövetségük mint czéloztatott, állandóvá nem szilárdulhatott, annak oka csak az ellenreformatio embereis a kormány voltanak; kik ama népszövetség által törvénytelen s korlátlan hatalmukat végmegsemmisüléssel fenyegetve látták.

Igen bizony. Oseink a népszövetségben, minként ma sok tévedt politikus hirdeti, nem állami függetlenségünk s alkotmányunk, hanem éppen az ezeket fenyegető kényuralom s erőszakos német befolyásnak bukását látták, czélozták. S midőn üdvös szövetségöket a dynastia közbeléptével később szétrombolá: nemzetünknek igen igen méltó oka volt bánkódni felette.

Mátyás a pozsonyi szövetségnek köszönhette Rudolf megbuktatását és saját trónraléptét. A mellette közreműködő népek a politikai s vallási absolutismust hitték Rudolf és hieiben megbuktatni.

E népszövetségnek köszönik vala közvetlen a csehek is híres felséglevelüket (*litterae majestatis*), mert Rudolf a különben vakbuzgó ellenreformátor csupán a népek által támogatott Mátyás ellensúlyozása s népszerűtlenítése végett adta

magát rá, hogy a pozsonyi szövetség által felvett szabad-elvű eszméknek megfelelőleg Csehország politikai s vallásszabadságát biztosítsa.

Ezen szövetségnek, különösen a magyar rendek hatalmas közbenjárásának sikerült kivívni, hogy Mátyás az austriai protestáns rendeknek is teljes vallásszabadságot adjon; a melyről szóló fejedelmi rendeletet Magyarország nádora Thurzó György hirdette ki Austriában, fényes bizonyosságul a népek szövetségében élő erkölcsi erőnek!

Ezen szövetség szülte solidaritás hozta létre 1814-ben az összes birodalom ama nevezetes diaetáját Linzben, hol Magyarország rendei a lajthántúli rendekkel minden függetlenségi féltékenység nélkül nem vonakodtak Erdély ügyeiről közösen tanácskozni; nem vonakodtak a personal unio daczára s amhárr Erdély fejedelemségének ügye szorosan véve csak a magyar országgyűlés hatásköre alá tartozandott.

Szép virágzásnak indult szövetségünk azonban mihamar bomladozni kezdett. Mátyás, miután a népek segélyével Rudolf minden koronáját, a császárárt is fejére tűzte: a régi viszonyok közepette elődei régi hibás rendszerébe hanyatlott vissza: cserbe hagyja az őt bizalommal övedzett népek reményeit.

Ezek szövetségét, melynek megteremtésénél önmaga dicső tényezőként szerepelt, most mint gátját az absolutismusnak tanácsosai sugalmára szintén önmaga törekszik eredeti céljától elvonni, majd szétszakítani.

A magyar clerus közreműködésével még hevesebb mozgásba jönnek az ellenreformatio kerkei. Az alkotmány s vallásszabadság sérelmei mind Magyarországon, mind túl a Lajthán még hevesebben újulnak ki. Elannyira, hogy a megtámadt népek is újra meg újra fegyverrel kényszerülnek eltiprott jogaik, lelkiismeretük, lételők védelmére kelni.

V.

**Bethlen Gábor alkotmányunk érdekében a magyar-
osztrák népszövetség fentartása s szilárdításaért
küzd. Közösügyeket teremt.**

Bethlen Gábor hasonló viszonyok közt — hasonló állásban ujkori Corvin Mátyásunk leendett. Noha török segélylyel lépett Erdély fejedelmi székébe, török fenhatóság alatt birta s biztosította azt a bécsi udvar ellen: mégis ép oly rohadt, mint gyűlöletes volt előtte a török hatalom.

Mélyen érezte a magyar nemzet egysége s az osztrák szövetségnek szükségét. — Nem késett azért kinyilvánítani, hogy a békét Béccsel Erdély, Magyarországsa habsburg monarchia, sőt az összes keresztyénység érdekében kívánatosnak látja.

E célból lép Mátyással s Magyarországgal véd és daczszövetségre: e célból egyezik bele a nagyszombati szerződésbe: hogy Erdély s a részek a magyar korona alól el ne vonassanak.

Igen téves felfogásban vannak azok, kik Bethlent a török véduraság barátjául, az osztrák szövetség elleneül s mint illet a habsburg uralom megbuktatására elvből törekvő politikusul szeretik feltüntetni.

Mert midőn a nagy fejedelem a felkelés zászlaját kitűzte és a nemzet katolikus cleruson s világi főrend egy részén kívül lelkesülve hozzá csatlakozék: korántsem az osztrák szövetség felbontása, hanem éppen ellenkezőleg ezen szövetség megőrzése, szilárdítása végett vont fegyvert.

A szövetséges lajthántuli népek jogainak elnyomása s ez által az 1608-ki pozsonyi népszövetség szétszakítására törekvő bécsi kormányt éppen arra akarta Bethlen kényszeríteni, hogy ama szövetség lételetét elismerje s az általa biztosított jogokat tiszteletben tartsa.

Hiszen híres manifestumában világosan hirdeté: „veni armatus, quia et fideiussores hungarorum (t. i. a lajthántuli népeket) jamjam opprimere conantur“

Avagy nem Bethlen, nem a felkelt magyar rendek voltak-e, kik a cseh, morva, austriai rendekkel Pozsonyban újabb oltalmi s támadási frigyre lépven közösen elhatározzák, — „hogyan ezek Magyarország végvárainak oltalmára az eddigi öszleteken túl még 50,000 forintot fizetnek; de külön biztosok által felügyeltetnek a pénz mibe fektetésére. Továbbá egyenlő pénzt vernek s a kereskedést közös alapokra fektetik.“ (!)

Ime itt állanak a tények czáfolhatlanul! Tények, melyek nemzetünk s Bethlen politikája felett minden kétséget eloszlatnak s felderítik, hogy őseink Ausztriával oly benső szövetségre léptenek, melyben közös érdekeikből folyó közös ügyeket ismertek, teremtettek.

Igen bizony uraim ott a baloldalon !

Bethlen Gábor, ha gunyolódni akarunk, osztrák quótás és közös ügyes rendszert teremtett.

És mégis magasztalja dicsőíti nevét, örökké áldja hamvait a történelem.

Nagyobb csapás alig érhetne a magyar nemzetet, mint-hogy a csehek hadvezéreik hibája s Bethlen józan tanácsaira nem hallgatás miatt fehérhegyi csatájokat elvesztvén, II. Ferdinándot annyira megerősíték, hogy a lajthántuli népek vallásszabadságát s Csehország alkotmányát, ezzel együtt pedig az osztrák-magyar népszövetséget egész 1867-ik évig megsemmisíté.

A habsburg dynasztia megbuktatása sem tartozott Bethlen politikai rovatába.

Manifestumában őszintén írja Ferdinándnak: „Tudja meg felséged, hogy egyáltalában nem vagyok képes oly szemtelenségre, hogy szabad országban a rendek jogai és szabadságai sérelmére erőhatalommal keressem az uralkodást. . . . Királyi méltóságról, az ország elfoglalásáról szó sincs közöttünk. . . . a

magyar nemzet, java az elnyomott vallási szabadság forog egyedül fenn.“ . . .

S midőn a rendek háboru-pártja Pozsonyban királylyá akará választani a fejedelmet; ő határozottan ellene nyilatkozék a forradalmi lépésnek, mert úgy mond, csak az ország szabadságának, a közbéke helyreállításának okáért ragadt fegyvert.

Igaz ugyan, hogy később a beszterczei országgyűlésen Ferdinand lételét és saját személyének királylyá választatását nem ellenzi: e ténye azonban csupán diplomatiái tüntetés, ügyes fogás Ferdinand ellen; ki legveszélyesebb körülményei közt is hasonlíthatlan daczczal, makacs vakbuzgalommal tagadván meg a nemzet jogos kívánalmait, Bethlenben elenyészteté a reményt, hogy engedékenységgel üdvös békét vivhasson ki a politikai s vallásszabadság számára.

Ferdinand daczára hasonló daczczal kellett Bethlennek felelni, ha amazt megtörni s célját érni akarta.

Célja korántsem a trón elfoglalása vagy végleges megtartása volt.

Ezért nem tétette fejére a koronát sem. Ferdinánd hivei iránt pedig bámulatos engedékenységet tanusít vala, midőn Nyitra megvételekor Telegdy János püspököt s az őrséget szabadon bocsátja.

Ha ugyan a trón után némi hátsó gondolatot táplált volna is szívében: azt legföllebb egyéni nagyravágyása-s nem politikai rendszere kifolyásául tekinthetnők.

Még ez esetben is sokkal erőyesb, sokkal mélyebb felfogással bírt Bethlenünk, hogy sem vágya végleges betetőzését célba venné, mielőtt Ferdinand Németországban is tönkre ne veretett s a habsburgi dynastia úgy lajthántuli, mint német birodalmi koronáit, szóval minden uralmát el nem vesztette légyen.

Sokkal alaposabban ismerte Bethlen nemzete helyzetét, viszonyait; sokkal nemesb jellemmel hatalmasabb önuralommal dicsekedheték, hogysem subjectiv szenvedélyeik kedvéért nemzete s a habsburg dynastia közt lerontsa a békülés hidját.

Lángesze, mely merészséggel ennyi mérsékletet párosít vala, nem is hagyja cserben a nagy államfiérfit.

Mert midőn lajthántuli szövetségeseinket leveré; s a felkelő rendekben mind hangosabban nyilatkozott a békevágy, elannyira, hogy számosan immár eltántorodva a nemzeti párttól Ferdinandhoz állanak, s Bethlen börtönt és fogságot kénytelen a tömeges átpártolások fékezésére igénybe venni; ekkor csupán a szerencsében tanusított eszélye, mérséklete tette lehetővé újra felvenni a békealkudozás szálait.

Bár alkudozás közben hadai Ferdinand vezéreinek Buquoi-n s Collaltón újabb döntő győzelmeket vívnak; bár a habsburg dynasztia helyzete braunschweigi Christján s Mansfeld diadalmai folytán Németországban is mindinkább súlyosbúl: ennyi előny, ennyi új szerencse sem sodorják többé le Bethlent a békülés teréről; hol sok engedékenységgel s még több ildommal végre sikerült Ferdinandtól a nemzetre úgy, mint magára nézve kedvező nikolsburgi békét kivivnia.

Békepolitikája a nemzet általános óhaja- s közakaratóval találkozott. Ferdinand letétele s Bethlen megkoronáztatásának legrajongóbb kortesei is megjöttek tévedésök útjáról.

A nikolsburgi béke kétségbevonhatlanul bizonyítja azon nézet alaposságát, hogy se Bethlen se a meggondolt nemzetnek nem volt szándokában a habsburg uralom megbuktatása Magyarországon.

E béke újból biztosítja ugyan Magyarország vallási s politika szabadságát, de ennek egyik legfőbb biztosítékát: a lajthántülinépek alkotmányos jogait s a magyaroszlák népszövetséget nem sikerült Bethlennek Nikolsburgban új életre ébresztetni. — Ferdinand ezekről hallani sem akart.

Pedig Bethlen legkisebb kételyben sem volt a felől: hogy ha lajthántúl az ellenreformatió s absolutismus végleg meggyökerezne: Magyarországra is okvetlen újra áteregetik szálaikat a nép s lelkiismereti jogok lenyűgzésére minden szerződés, s törvények daczára.

A lajthántüliak szabadulási reményöket viszont azon diadalhoz kötéik, melyet Németországban a protestantismusnak sikerülend a catholicus ligán s a császáron kivivni.

Bethlen további politikáját azért a széles, de alapos combinatióra fekteti.

Magyarország jogainak megszilárdulását az összes európai protestantismus és szabadelvűség megerősödésével hozta logikai kapcsolatba.

Ezért s főleg az osztrák magyar népszövetség feltámasztása végett lépett véd és daczszövetségre Európa protestans hatalmaival; ezért viselt a nikolsburgi béke után még két ízben hadat Ferdinánd ellen.

Nagymérvű európai látkörrel birtó kis Erdélyből.

A gyöngébb szeműek kisebb látkörüknél fogva ellenmondásokat, következtetlenséget véltek felfedezni Bethlen politikájában, — mely ha válogatott eszközökben, a mint azokat körülményekhez képest opportunus, vagy alkalmatlanoknak találta, — de céljában soha sem szünt meg következetes lenni.

Ily ellenmondásnak tünt fel sokak előtt, hogy Bethlen második hadjáratát befejező béke pontjaiban kötelezte magát: „ezentúl semmi ürügy alatt nem ragad fegyvert az ausztriai ház ellen; ennek elleneivel nem szövetezik; sőt Ferdinánd és ő kölcsönösen segítik egymást a török ellen.“

Majd Ferdinánddal benső, állandó szövetségbe lépendő mindent elkövet, — hogy ennek leánya, Mária Anna kezét megnyerje.

Harmadik hadjárata után pedig felhivta Ferdinándot békülne ki s szöveteznék a németországi protestans fejedelmekkel; aztán vele (Bethlennel) is szövetezve forduljanak a török ellen.

Ezen tervek alaposan vizsgálva legkisebb összeütközésbe sem jöttek Bethlen politikai rendszerével, sőt annak nélkülözhetlen corolláriumai, — és ha valósulnak, — az összes protestantismus előnyére s Magyarország kiváló érdekében ütöttek volna ki.

Mert Bethlen lángelméjében a török uralom megtörésének eszméje is élénken lobogott ám; s bár a viszonyok vas-kényszere el-elfojtá benne olykor: de minden kedvező nyílásnál előtérbe tolta azt.

Ő százszor örömeztőbb harczolandott Ferdinánddal szövetségben a török, mint török szövetségben Ferdinánd ellen.

És ha a császár és király a fejedelem fentebbi ajánlatát elfogadva, felhagy a protestantismus s alkotmányosság ellen körömszakadtig folytatott küzdelmével: Bethlen második nagy hivatását, a török iga széttörését s ez által a magyar nemzet egységének előkészítését bizonyynyal nem késik fogadtatba venni.

Noha Ferdinánd fanatizált catholicismusán minden jó igyekezete megtört a fejedelemnek: pusztá törekvése is fényes bizonytságot szolgáltat nekünk arról, hogy történelmünk egyik legdicőbb alakja Bethlen is — helyesen fogta fel nemzetünk helyzetét s hivatását.

VI.

Rákóczy György a magyar állam érdekében végveszélyből ragadja ki a habsburg dynastiát.

Bethlen halála után Németországban erősen zajlottak tovább a harmincz éves háború hullámai. A protestantismus s alkotmányosság Magyarországon is folyton cél-táblája maradt az ellenreformátio s absolutismus támadásainak, melyeket kormányról, országgyűléseken, társadalmi téren intéznek vala ellenök.

Bethlen s a nemzet szabadságharczai jövőre nem nyújthattak biztosítékot a neki izmosult catholicismus s hatalom törvényellenes vágyaival szemben. — Biztosítékot egyedül egységes nemzeti erőben találhattunk volna.

Oh de hol volt nemzeti erőnk, hol nemzeti egységünk?

Irtózatossá váló kilátásban, hová a reménység sugarai is alig hatoltak el.

Maga a habsburg uralom alatt élő nemzettöredék is két ellenséges vallási táborra volt szakadva. — Nem a Lajthán túl lappangott nyomoruságunk minden oka: sok, igen sok ok, sok hiba volt önmagunkban is.

Mindezen okok s bűnök összműködése kényszeríté I. Rákóczy Györgyöt a nemzet protestans részével, hogy III. Ferdinánd alatt harmadszor ragadjon fegyvert.

E felkelés vallási, — fájdalom! egyszersmind polgárharczi jellemű lön.

Mert míg Bocskay s Bethlen zászlai alatt ott találtuk valláskülömbőség nélkül ugy szólnán az egész nemzetet: most a dunántúli megyék a kormány mellett kelnek fel, hogy önön vérét ontsa a magyar.

Ezért jajdult fel Eszterházy Miklós nádor fájdalmasan: „nekünk — úgymond — csendesség kellene, egyéb sem tartja meg az a mi megkevesedett nemzetünket.“

Rákóczy György felkelése sem rontott át a józan eszély s mérséklet határain.

Czélja csupán az újra megroskaszott vallási s polgári szabadság restaurálása volt.

A mire Rákóczy támadása előtt III. Ferdinándot figyelmeztette volt: „hogy a császár és király németországi háborujában, még a magyar evangelicus rendek támaszára is számot tarthatna, ha a bécsi béke, 1608-ki törvények szellemében kormányozná az országot,“ — hiven jellemzi a rendek politikai érzületét.

És a nemzet, — mely örökös küzdelmei daczára a kormány nyal s koronával sorban választá Mátyást, a három Ferdinándot, majd I. Lipótot királyává nem annyira dynasticus ragaszkodás — vagy loyalis hűségből, mire szabad királyválasztási jogánál fogva ekkor még nem is volt törvényileg kötelezve, mint inkább a viszonyok által kijelölt szükségesség s önérdékénél fogva, — ez a nemzet most sem akart elszakadni a habsburg uralom alól.

Pedig ha valaha, most fényes alkalom kínálkozék erre.

Rákóczy, mint a francziák és Svédok szövetségese hadait a svéd sereggel egyesíti, melynek előcsapatai már Magyarországon száguldoztak.

Torstenson Brünnt ostromolta. A szövetséges hadak Bécsset végveszélylyel fenyegetik.

A habsburg dynastia napja közhit szerint hanyatlóban volt.

Franciaország végcsapást vélt mérhetni százados elenségére.

De a magyar nemzet utolsó pillanatban a helyett, hogy a dynastiára mért végcsapáshoz segédkezet nyujana: egyedüli szabadítója lön annak.

Mert midőn Ferdinand szorongatott helyzetében a felkelő rendek követelményét, — az ország szabadságait biztosítani késznek nyilalkozék: nemzetünk befejezettül tekinté felkelési hivatását. Rákóczy szövetségeseivel szakítva békealkudozásra lép a királylyal, hadait visszavonja s megköti a linczi békét.

Ez által nemcsak végmegsemmisülés örvényéből rántotta ki a dynastiát: de lehetővé tette Ferdinandnak német birodalmi ügyét is kielégítő eredményre vezetni a westfáliai békealkudozásoknál.

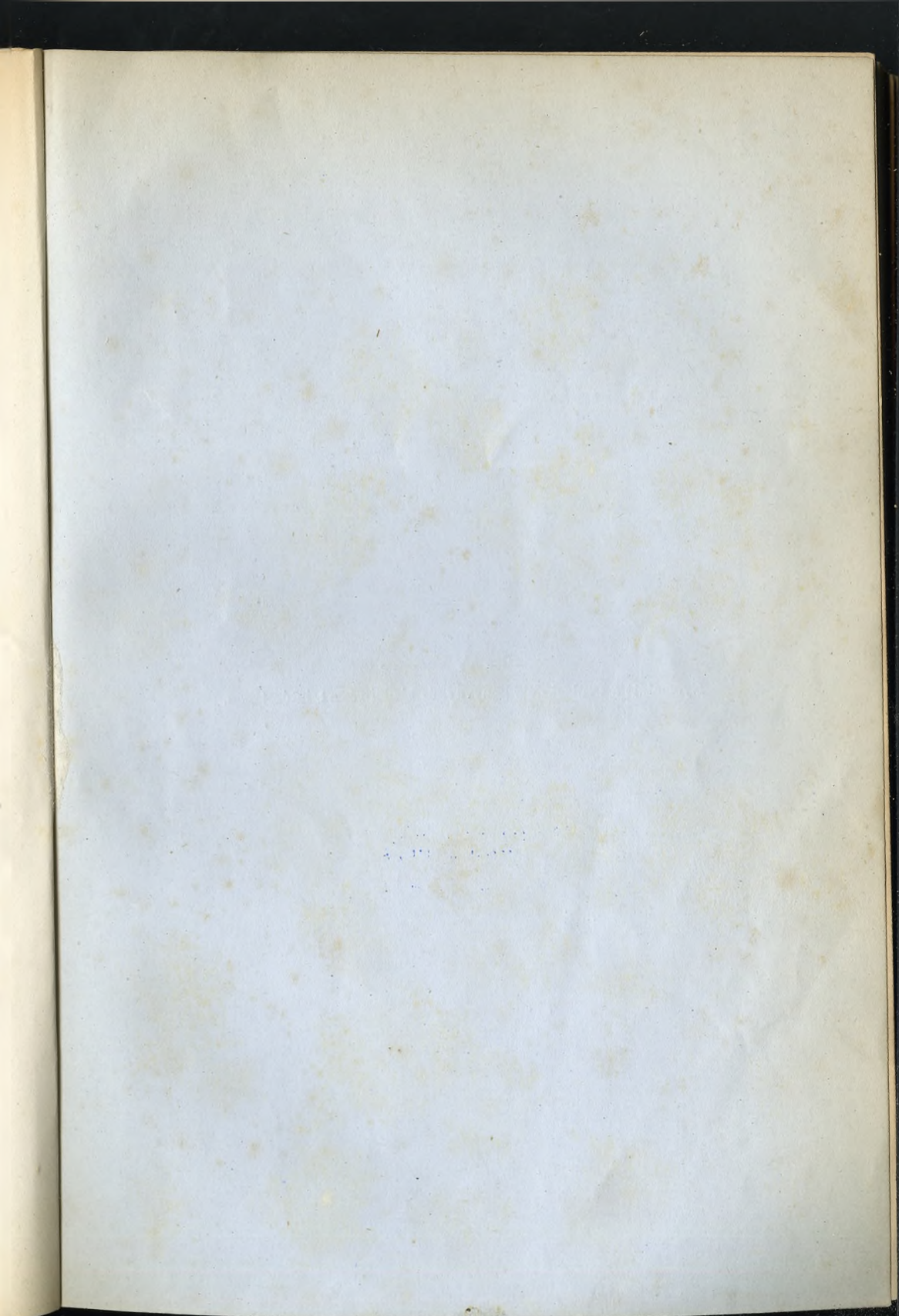
Ezen események megczáfolják egyszersmind azon mai nap divó nézetet is, mintha a habsburg dynastia soha nem lett volna oly nagy veszélyben mind épen Sadova után.

Hiszen akkor a nyugati hatalmak, különösen Franciaország okvetlenül föllépendettek lételének védelmére: míg 1645-ben (vagy később 1741. s I. Napoleon háboruiban) egyedül a magyar nemzet magatartásától függött dynastiánkra nézve a lét s nem lét kérdése.

Mi azonban mindannyiszor mentelmére, védelmére keltünk, főleg azon mély politikai megfontolástól indittatva, hogy a habsburg dynastia bukása esetében középeuropa beláthatlan válságokba sodortatnék, melyeknek a fejlődésnek indult szövetségi államrendszer felbomlása s Magyarországnak az osztrák szövetségtől eleste lehettek volna végzelses következményei.

Ezért mondá Eszterházy Miklós, midőn némely túlzó Ferdinánd császári koronájának Franciaországra, — a magyar királyságnak pedig Rákóczyra szállhatását rebesgetné, ama nevezetesszavakat: „eszevezett bolond a ki azt tartja, hogy valami magánosan való magyar fejedelemségezt a nemzetet és hazát megtarthatná.“

DE BĂLĂGI GÉZA

PEST, 1869.

Nyomatott a Deutsch-féle könyvny. és kiadói-részvt. intézetében.